

УДК 373.3(477.87)

Фізеші Октавія Йосипівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАКАРПАТТЯ: ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Приєднання Закарпаття до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки після завершення Другої світової війни супроводжувалося соціально-економічними, суспільно-політичними та культурологічними змінами, які детермінували перетворення в освітній сфері. Найбільш чутливими до цих змін були освітні заклади, які забезпечували початкову освіту, початкові школи. У статті розглядаються соціально-економічні особливості (адміністративна, топонімічна, земельна реформи), демографічні зміни (урбанізація, етнічні зміни), зміна мовної політики як чинники прогресивних (збільшення кількості шкіл, покращення матеріально-технічного забезпечення) та регресивних (ідеологізація змісту освіти) змін, які мали місце у розвитку початкових шкіл Закарпаття повоєнного періоду.

Ключові слова: соціально-економічні чинники, початкова школа, радянський період.

Постановка проблеми. Середина 40-их років XX століття ознаменована рядом подій, які вирішили долю Закарпаття не на одне десятиліття вперед. Так, у цей період не тільки закінчилась Друга світова війна, але й відбулося приєднання закарпатських земель до Радянської України, що стало завершальним актом возз'єднання всіх українських земель у єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Зміни, які мали місце в соціально-економічному житті краю, безпосередньо вплинули на трансформаційні процеси початкової школи в Закарпатті радянського періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку Закарпаття радянського періоду досліджувалася в численних наукових працях. Так, питання соціально-економічного розвитку розглядалися І. Гранчаком, Н. Жулканич, І. Лакатшем, В. Міщанином; питання національно-культурної політики, релігії та мови вивчали М. Болдижар, В. Габорець, Л. Капітан, Р. Офіцинський; питання освіти та шкільництва знайшли відображення в працях В. Гомонная, А. Ігната та ін. Варто зазначити, що питання розвитку освіти та шкільництва у вищезгаданих дослідженнях розглядалися в загальному вигляді, а саме: статистика розвитку шкільництва, ідеологічне спрямування навчально-виховного процесу. Питання щодо діяльності початкових шкіл Закарпаття, особливостей організації навчально-виховного процесу в них, реформування змісту початкової освіти тощо – все це комплексно не було об'єктом наукових розвідок.

Мета статті – розкрити вплив соціально-економічних чинників на розвиток і становлення початкових шкіл у перші роки повоєнного періоду в Закарпатті.

Результати дослідження. Приєднанню Закарпаття до Радянської України передувало ряд історичних подій (конференцій, з'їздів), на яких були прийняті історичні рішення. На Першому з'їзді Народних комітетів Закарпатської України, який відбувся 26 листопада 1944 р. у м. Мукачеві, делегатами одногласно прийнятий Маніфест про возз'єднання Закарпаття із Радянською Україною. Разом з тим, варто зазначити, що далеко не все населення Закарпаття, в тому числі й русинське, погоджувалося з діями закарпатських комуністів та народних рад. Так, в «Інформації військових про економічне і політичне становище в Закарпатській Україні» від 19 листопада 1944 року, яка знаходилася під грифом «Цілком таємно», зазначалося, що «среди населения есть и колеблющиеся в особенности зажиточная часть – кулаки. Как, например, Дурко Василий, житель с. Луг, руководитель местной организации аграрной партии («Я не возражаю, чтобы остались в составе Чехословацкой республики, которая дает хорошие условия для жизни. И если бы не война, чехословацкое правительство построило бы много фабрик и заводов, улучшило бы сельское хозяйство и у нас»))» [6, с. 445]. Безумовно, що такі свідчення ми можемо чути й від старших поколінь, які були живими свідками цих трансформацій у суспільно-політичному житті краю.

Зміни адміністративного характеру в новоутвореній

Закарпатській області мали місце вже навесні 1946 р. Так, Ужгород, Мукачево, Хуст, Берегове, Виноградів були визнані містами, 18 населених пунктів отримали статус селищ, інші – села, а народні комітети були перейменовані на сільські ради [4, с. 666]. Услід за адміністративною реформою, радянська влада розпочала так звану «топонімічну реформу», тобто проводилася зміна назв міст та сіл Закарпатської області, наприклад місто Севлюш було перейменовано на Виноградів, а район – на Виноградівський; перейменовані угорські та румунські назви сіл Андрешківці на Андріївку ... та ін. [4, с. 63-67], що не сприймалося місцевим населенням, особливо угорцями, словаками, німцями, румунами, русинами, оскільки ця «зміна топонімії порушувала історичну традицію, певною мірою сприяла маргіналізації етнічної свідомості представників різних етносів зокрема і всієї закарпатської спільноти взагалі» [5, с. 39]. Зміна топонімії не була виключним явищем, згодом населення краю почало «українізувати» або ж «русифікувати» прізвища, імена, по батькові, а також змінювати свою національну приналежність. Так, частина русинів стала називати себе українцями, частина німців – угорцями і т.д. Безумовно, все це робилося не тільки державною задля демонстрації величчя радянського народу, а, насамперед, цього бажало саме населення, рятуючись від політичного переслідування, визнання їх «ворогами» народу, носіями західної буржуазної ідеології тощо. Складовою демографічних та соціокультурних трансформацій Закарпаття досліджуваного періоду була мовна політика, здійснювана радянською владою. Так, мовна політика впливала на формування мережі шкіл із державною та національними мовами навчання, особливо початкових.

Щодо економічних змін, які мали місце в Закарпатті радянського періоду та від яких залежало будівництво шкіл, їх матеріально-технічне забезпечення, то їх інтенсивність була різною в різні десятиліття. У першому повоєнному десятилітті здебільшого проводилися відбудовні роботи, налагоджувалося комунальне господарство, транспорт, зв'язок. З утвердженням радянської влади на теренах Закарпаття наприкінці 40-их років розпочалася земельна реформа, яка завдала нищівного удару закарпатському селянству. Під реформою ми розуміємо «розкуркулення» заможних селян та наділення землею малоземельних та безземельних (1944 – 1945 рр.), а згодом – у 1946 – 1950 рр. – насильницьку колективізацію. Процес колективізації Закарпаття проходив повільно, супроводжувався акціями протесту селян, але «партійно-державна машина всіма можливими методами здійснювала політику «ліквідації куркульства як класу» з поступовим залученням їх майна до колгоспу – моральним тиском, податками, включенням до списків куркульських господарств, а коли й це не допомагало – конфіскацією майна, арештом, виселенням до Сибіру» [5, с. 123]. Отож, такий стан справ у сільському господарстві призвів до відтоку частини сільського населення до міст. Все це позначилося на змінах демографічної ситуації в краї й також зумовило

системні трансформаційні зміни в розвитку початкової школи як у містах, так і в селах.

У грудні 1944 року делегати I педагогічного конгресу вчителів та професорів Закарпатської України висловили одностайну підтримку злуки Закарпаття з Радянською Україною й вирішили перебудувати існуючу систему освіти за взірцем радянської школи. Першим кроком у реформуванні освіти з боку нової радянської влади була передача шкільної справи у відання держави. 20 квітня 1945 року був прийнятий «Декрет Народної Ради Закарпатської України про перехід шкільного виховання у відання держави», згідно з яким:

«§1 Навчання та вихова молодіжі на території Закарпатської України є справою держави, якій приналежить найвище управління всього виховання, навчання, догляд за ним. Управління це виконує НРЗУ своїм уповноваженим, якому є повірений ресорт виконавчої влади в справах освіти.

§2 Школи всіх категорій та ступенів, а також дитячі садки – матерські школи, захорони на території Закарпатської України є державними. Будинки і приналежне до них все рухоме та нерухоме майно, яке дотепер знаходилося в користуванні шкіл і шкільних гуртожитків, служать і надалі для потреб школи.

§3 Всі педагоги та інші службовці шкіл та дитячих садків – матерських школок, захоронків Закарпатської України є службовцями державними.

§4 Школи та дитячі садки – матерські школи, захоронки – Закарпатської України є державними, до яких приймаються діти різних конфесій і без конфесій, в яких свобода совісті є вповні забезпечена.

§5 Навчання та вихова в школах і дитячих садках – матерських школах, захоронках на території Закарпатської України не сміє противитися результатам наукового дослідництва.

§6 Весь особистий нагляд на всі школи та дитячі садки і річевий нагляд на середні і повним середнім школам на рівень поставлені фахові школи, далі на спеціальні школи для дітей душевно та тілесно віддеглих несе держава. Річевий нагляд (приміщення, зарядження, капітальний і поточний ремонт, будівництва, обрятування, отоплювання тощо) горожанських, початкових шкіл та дитячих садків несуть і надалі дотеперішні воздержателі, крім шкіл бувших церковних, які по стороні річевого накладу переходять на утримання сіл або міст. Церковні /релігійні/ общини річевий нагляд на школи можуть нести лише на добровільній основі.

§7 Цей декрет вступає в законну силу з нинішнього дня і здійснює його уповноважений НРЗУ в справах освіти в згоді з уповноваженим НРЗУ в справах комунальних» [13, арк. 1].

Отже, згідно з цим документом, освітньо-виховна діяльність усіх шкіл переходить під державне керівництво, тобто держава визначає ідеологічні цілі та завдання виховання, зміст освіти та ін. Що ж стосується фінансування шкіл, то, крім держави, видатки на їх утримання здійснюють і колишні утримувачі шкіл (громади, приватні особи), а також не виключається фінансова підтримка освітньої галузі й з боку релігійних організацій. Проте таке ліберальне відношення до них триватиме недовго. До прикладу, на адресу Уповноваженого НРЗУ з питань освіти надходили письмові прохання від парафійан реформатської та римо-католицької парафії м. Тячева щодо можливості збереження за своїми парафіями народних початкових шкіл з повним їх утриманням. Проте ці прохання не були задоволені урядом, більше того, відповідь Уповноваженого НРЗУ зобов'язувала школопопінних дітей записатися до державних шкіл з українською мовою навчання [11, арк. 93-94], хоча вірняи цих двох релігійних конфесій – етнічні угорці.

Початок освітнім реформам у Закарпатті поклав Наказ уповноваженого НРЗУ в справах освіти І.Ю. Керчі за № 63138 V/1945 від 20 липня 1945 року «Про реформу системи освіти в Закарпатській Україні» [12, арк. 157], який передбачав здійснення з 1945 – 1946 навчального року обов'язкової семирічної освіти для всіх дітей. Навчальні заклади були реорганізовані таким чином: народні школи у початкові, горожанські школи у неповні середні школи з семирічним навчанням, гімназії у повні середні школи з десятирічним курсом навчання. Згідно з наказом, у селах, де до теперішнього часу не було школи, дозволялося відкривати початкові школи за наявності не менше 20 дітей шкільного віку. Початкова школа мала чотири класи (I-IV), які дорівнюють I-IV класам семирічної та середньої школи.

За перший рік радянської влади Закарпаття в галузі народної освіти було досягнуто значних успіхів у відкритті шкіл. Переважна більшість нових шкіл відкрита в гірських районах, де раніше їх не було. Так, у звіті про виконання плану IV кварталу 1945 року відділом народної освіти Закарпатської України (табл. 1), зазначається, що у 1945 – 1946 рр. у Закарпатті діяло 686 шкіл, в яких навчалось 100.246 учнів, навчальний процес забезпечувало 3.295 вчителів.

Таблиця 1.

Стан шкільництва Закарпатської України у 1945 – 1946 н.р.

Типи шкіл	Фактичний стан на 1 грудня 1945 року								
	число шкіл			в них учнів			число вчителів		
	Місто	Село	разом	місто	село	разом	місто	село	разом
Початкові	20	485	505	2063	46718	48781	56	1157	1213
Семирічні	14	151	165	7486	49365	56851	307	1446	1753
Середні	7	9	16	3693	4163	7856	177	152	329
Всього	41	645	686	13242	100246	113488	540	2755	3295

Джерело: [10, арк. 6].

Як бачимо, переважна більшість усіх типів шкіл – 95% – зосереджена у сільській місцевості, кількість учнів у сільській місцевості становить 88% від загальної кількості учнів. Середня кількість учнів, яка припадає на сільську школу, становить 155 осіб, тоді як середня кількість учнів, яка припадає на міську школу, становить 322 особи, майже удвічі більше. На одного вчителя в сільській школі в середньому припадає 36 школярів, а в міській школі цей показник становить – 25 осіб.

Щодо кількості початкових шкіл, які не входять у структуру семирічних та середніх шкіл, показники різнитимуться від середньостатистичних, наприклад: якщо сільські початкові школи становлять 96% від їх загальної кількості, то сільські семирічні школи становлять 92%, а сільські середні – 56%. Тобто можемо констатувати, що початкові школи в переважній більшості діяли в сільській місцевості, а враховуючи відносно

великі відстані між селами, особливо в гірських районах, то для забезпечення освітніх потреб доцільним було відкриття саме початкових шкіл. Семирічні та середні школи, в основному, зосереджувалися в містах та великих сільських населених пунктах.

Щодо кількості учнів, то у сільських початкових школах вони становили 96% від загальної кількості школярів, сільські семирічні школи відвідувало 87% учнів, а сільські середні відповідно – 53% учнів. Ці дані у наступні роки швидко зміняться, адже у зв'язку з урбанізаційними процесами, частина сільського населення мігрує до міст та селищ міського типу.

Щодо кількості вчителів, то у сільських початкових школах вони становили 95% від загальної кількості педагогів, у сільських семирічних школах працювало 82% вчителів, а в сільських середніх – 46 % вчителів. Варто зазначити, що на

одного вчителя сільської початкової школи припадало 40 учнів, а на одного вчителя міської школи – 36 учнів. У семирічних школах ці показники були такими: у сільських – 34 учні, у міських – 24 учні; у середніх школах – 27 учнів на одного вчителя у сільській школі та 20 учнів – у міській. З вищенаведеного можемо констатувати, що найбільше навантаження в кількісному відношенні лягало на плечі вчителів початкових шкіл, як в міській, так і в сільській місцевості.

У повоєнні роки постала необхідність забезпечення здійснення освіти в умовах зруйнованої під час Другої світової війни інфраструктури краю. Так, «багато шкіл знищили окупанти, не вистачало інвентаря, класних парт, дощок, столів. Ще бракувало навчальних планів, програм, підручників, зошитів. Не вистачало вчительських кадрів. Особливо важке становище було в Міжгірському, Рахівському, Тячівському, Хустському, В. Березнянському та інших гірських районах» [1, с. 36]. Тому, Народна Рада Закарпатської України зобов'язала всі міські, окружні та сільські комітети надати інформацію про майно, яке було пошкоджено під час війни, а саме: «назву школи, місто, коли і що знищено, спалено або зруйновано, а також вартість кожної речі, зокрема і загальну суму збитків, в мадярських пенсах» [9, арк. 13], а також про можливість використання приміщень, які належали окупантам, в якості шкіл та шкільних інтернатів, адже «в кожному селі знаходяться хати або інше майно ворогів закарпатського народу, які втікли й лишили свої хати» [8, арк. 5], основним стало гасло – «Користуймося для державного добра – залишенням матеріалом для добра народу».

Кожним окружним шкільним комітетом були підготовлені детальні звіти про завдану шкоду, наприклад Ужгородський шкільний інспекторат у звіті визначає суму збитків у 1.385.700 пенгів. У багатьох школах, а саме – у 20 з 58 шкіл, збитків взагалі не було (В. Добронь, В. Лази, В. Солотвино, Глибоке та ін.). В окремих школах фіксувалися збитки від вибитих шибок, відсутності електропостачання, поламаних столів і стільців [9, арк. 5-6, 49, 296]. Народна Рада Закарпатської України звернулася до окружних та міських народних комітетів із проханням організувати селян для відбудови та ремонту навчальних приміщень, щоб з нового навчального року можна було розпочати навчальний рік. Також наводився приклад селян Житомирщини, які не тільки спільно взяли за відбудову шкільних приміщень, але ще й один день працювали без зарплати, що дозволило закупити будівельні матеріали, тому й до закарпатських селян спрямований заклик: «Чому би не змогли перетворити і шкільні приміщення в квітучий рай нашої шкільної молоді!» [8, арк. 5].

Відтак, уже у грудні 1944 року, коли ще в Європі йшли воєнні дії, у Закарпатті приступили до навчання учні в 350 школах [1, с. 36]. Уперше почали діяти середні школи в Міжгір'ї, Рахові, Перечині, Іршаві, Довгому, Солотвині та інших населених пунктах. Про значний поступ у розбудові шкільництва, виконання плану із залучення всіх дітей школоповинного віку до навчання у початковій школі свідчать дані Звіту про роботу шкіл Закарпатської області за 1948 – 1949 н.р., у якому зазначається, що: «станом на 1 вересня 1948 року до навчання в закарпатських школах повинні приступити 104.380 учнів початкових класів. На початку 1948 – 1949 н. р. до навчання в початкових школах приступило 104.073 учні. Протягом навчального року до шкіл вступило ще 2.898 учнів. За навчальний рік вибуло 4.048 учнів, з них: виїхали з батьками – 1791 учень, навчаються в інших навчальних закладах – 941, хворі – 430, померли – 191, зайняті на виробництві і с/р – 108 учнів початкової школи. На кінець 1948 – 1949 н. р. у початкових класах Закарпатської області навчалось 102.923 учнів» [16, арк. 6а – 6б]. Загалом, «станом на початок 1948 – 1949 н.р. в Закарпатській області навчання молодших школярів здійснювалося в 4.305 класах, з них: I класів – 1.151, II класів – 1.174, III класів – 1.090, IV класів – 890». За мовною ознакою у краї діяли 521 українська початкова школа, 7 російських, 75 мадярських, 12 румунських. «Слід відмітити, – зазначається у

звіті, – що не всі початкові школи були добре укомплектовані педагогами, особливо неякісно укомплектовані школи з мадярською та румунською мовами навчання» [16, арк. 58]. Щодо тенденції скорочення кількості власне початкових шкіл, то вона зумовлена укрупненням восьмирічних та середніх шкіл і, передусім, залежала від регіональних особливостей соціально-економічного розвитку.

Наприкінці 40-их років Закарпатським обласним відділом народної освіти в усі шкільні округи були надіслані розпорядження щодо подання перспективних планів будівництва навчальних закладів на період 1950-1954 рр. з урахуванням потреб та особливостей кожного шкільного округу. До прикладу, в перспективному плані будівництва шкіл Мукачівського округу детально розписано першочерговість будівництва школи за роками в конкретному селі із зазначенням підстави для будівництва. Зокрема, першочергово у 1950 році передбачалося побудувати школи у таких населених пунктах:

1. Великі Лучки – середня школа на 400 місць, оскільки діюча середня школа не має приміщення. Тимчасово розташована в старій будові. Немає спеціалізованих кабінетів. Школа працює в дві зміни, а в третю – працює вечірня школа.

2. Копинівці – семирічна школа на 280 місць. В селі немає зовсім шкільного будинку. Школа тимчасово розташована в непридатних будовах, передбачених для житла. Класні кімнати розкидані по селу.

3. Шелестово – семирічна школа на 280 місць. Школа тимчасово розташована в будовах, передбачених для житла. Класні кімнати темні, кабінетів немає [14, арк. 1-2].

Загалом, у Мукачівському окрузі на період 1950-1954 рр. передбачалося збудувати 23 школи, з них: середніх – 2 школи, семирічних – 8 шкіл, початкових – 13 шкіл.

У Закарпатській Україні спостерігалися швидкі темпи будівництва та здачі в експлуатацію нових шкіл, зокрема «на протязі 1951-1954 рр. було побудовано 84 приміщення для семирічних та середніх шкіл. У 1955 р. фінансові витрати на потреби народної освіти становили 56% загального бюджету області. Тільки на будівництво нових шкіл у цей рік було витрачено 4 млн. 200 тис. крб.» [2, с. 121], що також відіграло велику роль в «укрупненні» шкіл. Загалом, за перше десятиліття перебування Закарпаття у складі Радянської України владою проведено велику роботу зі зміцнення матеріально-технічної бази шкіл. Так, статистичні дані засвідчують, що «за період з 1945 до 1958 р. в області побудовано 150 шкіл на 28.760 місць, у тому числі понад 100 шкіл – народним методом (тут: у перші роки радянської влади сільські громади та трудові колективи виявляли ініціативу у відбудові старих та будівництві нових шкіл – Ф.О.); прибудовано 149 класних кімнат на 4.405 учнівських місць та 139 кабінетів» [7, с. 170]. Початок 50-их років Закарпаття ознаменований переходом на планову економіку, виконання п'ятирічних планів тощо. Так, із поступовим запровадженням загального десятирічного навчання Закарпатським обласним відділом народної освіти 3 листопада 1953 року знову в усі шкільні округи були надіслані розпорядження щодо подання перспективних планів будівництва та реорганізації навчальних закладів. Зокрема, на вирішення цього питання, в тому ж таки Мукачівському окрузі до 1959-1960 навчального року потрібно буде 14 семирічних шкіл реорганізувати в середні (Станово, Макарів, Ключарки, Пузняківці, Копинівці, Н.Давидково, Пацканьово, Бистриця, Завидово, Лалово, Клячаново – з українською мовою навчання, Дрисино, Баркасово, Чомонин – з угорською), 6 початкових шкіл реорганізувати в семирічні (Павшин, Яблоново, Щасливе, Зубівка, Куштановиця, Кольчино), паралельно з цим також передбачалося побудувати ще 10 середніх шкіл, 3 семирічні та у 7 школах добудувати додаткові класні кімнати (по 5-6 в кожній) [15, арк. 1-3]. Варто зауважити, що з такими реорганізаціями в Закарпатті, як і в усій країні, виникали проблеми, пов'язані, насамперед, з тим, що «скрізь збільшувалося число учнів, що жили на відстані понад 3 кілометри до школи» [3,

с. 857]. Зазначимо, що особливо актуальними були ці проблеми для гірських районів Закарпаття, де відстані між селами є великими, а належне транспортне сполучення відсутнє. Наприклад, у щорічному звіті про роботу шкіл Закарпатської області було зазначено, що «на початку 1951 – 1952 н. р. у 817 школах навчалося 81.434 учнів початкових класів. Протягом року прибуло 1.999 учнів, а вибуло 3.904 учнів, з них: перейшли до інших загальноосвітніх шкіл – 2.357 учнів, до інших навчальних закладів – 275, виїхало з батьками – 509, по хворобі – 348, померли – 93, через віддаленість школи від місця мешкання – 42, перехід на працю в колгоспі, на виробництві і вдома – 116, відсіялося – 164 учнів» [17, арк. 11 – 12]. «Особливо незадовільно виконувався закон про загальне обов'язкове навчання в школах Рахівського, Воловського і Перечинського округів» [17, арк. 18], – тому саме в таких районах збереглися початкові школи як відокремлені навчальні заклади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Закарпаття в перші роки повоєнного періоду, у зв'язку з його приєднанням до Радянської України, зазнало трансформацій у всіх сферах соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного життя, що також призвело до перетворень в освітній сфері. З огляду на вищевикладене, можемо констатувати, що зміни в освітній сфері у перші роки становлення радянської влади мали позитивні наслідки. Зокрема, це стосувалося збільшення кількості початкових шкіл шляхом будівництва нових шкіл (особливо у гірських районах), ремонту старих шкільних приміщень, зміцнення матеріально-технічної бази тощо. Разом з тим, варто зауважити, що поряд із прогресивними явищами у сфері шкільництва спостерігалися й негативні – зміна ідеології, її вплив на зміст початкової освіти, реалізацію права етнічних меншин, що проживали на території Закарпаття, на рідномовне навчання та ін.

Список використаних джерел

1. Гомоннай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття / Василь Васильович Гомоннай. – К. – Ужгород: Радянська школа, 1988. – 168с.
2. Грищенко М.М. Народна освіта в західних областях Української РСР / Микита Минович Грищенко. – К., 1960. – 144 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні/Іван Васильович Зайченко. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2010.–1032 с.
4. Закарпатська область: довідник адміністративно-територіального поділу на 1 черв. 1996 р. / Відп. за вип. В. Буркало. – Вид. 3-є. – Ужгород: Закарпаття, 1996. – 116 с.
5. Нариси історії Закарпаття. Том III (1946 – 1991). – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. – 648с.
6. Тернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр.». – Ужгород: ВАТ В-во «Закарпаття», 2007. – 752 с.
7. Химинець В.В., Стрічик П.П., Качур Б.М., Талапканіч М.І. Освіта Закарпаття: Монографія/В.Химинець та ін.-Ужгород: Карпати; ІВЦ ЗІППО, 2009. – 464с.
8. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), Ф. Р-14, оп. 1, спр. 644. – 24 арк.
9. ДАЗО, Ф. Р-177, оп. 1, спр. 4. – 341 арк.
10. ДАЗО, Ф. Р-177, оп. 1, спр. 5. – 10 арк.
11. ДАЗО, Ф. Р-177, оп. 1, спр. 9. – 151 арк.
12. ДАЗО, Ф. Р-177, оп. 1, спр. 12. – 195 арк.
13. ДАЗО, Ф. Р-177, оп. 1, спр. 44. – 20 арк.
14. ДАЗО, Ф. Р-513, оп. 3, спр. 30. – 2 арк.
15. ДАЗО, Ф. Р-513, оп. 3, спр. 86. – 3 арк.
16. Центральний державний архів органів влади, м. Київ (ЦДАОВ у м. Київ), Ф. 166, оп. 15, спр. 708. – 330 арк.
17. ЦДАОВ у м. Київ, Ф. 166, оп. 15, спр. 1172. – 211 арк.

Присоединение Закарпаття в состав Украинской Советской Социалистической Республики после окончания Второй мировой войны сопровождалось социально-экономическими, общественно-политическими и культурологическими изменениями, которые детерминировали преобразования в образовательной сфере. Наиболее чувствительными к этим изменениям были учебные заведения, обеспечивающие начальное образование, начальные школы. В статье рассматриваются социально-экономические особенности (административная, топонимическая, земельная реформы), демографические изменения (урбанизация, этнические изменения), языковая политика как факторы прогрессивных (увеличение количества школ, улучшение материально-технического обеспечения) и регрессивных (идеологизация содержания образования) изменений, которые имели место в развитии начальных школ Закарпаття послевоенного периода.

Ключевые слова: социально-экономические предпосылки, начальная школа, советский период.

After the end of the Second World War the Transcarpathia was annexed to the Ukrainian Soviet Socialist Republic. This process was accompanied by the socio-economic, socio-political and cultural changes which caused the postponement of the transformations in the educational sphere. The most influenced by these changes were the educational institutions, which provided the primary education, the primary schools. In this article, the author examines the socio-economic peculiarities such as the administrative, toponymic and land reforms; the demographic changes such as the urbanization, the ethnic changes; the alterations of language policy as factors of progressive and regressive changing that have taken place in the primary schools of Transcarpathia of the postwar period. Herein it was analyzed by the author the contents of the keyword documents which regulated the activity of the primary schools in Transcarpathia of the postwar period and their orientation to the implementation of the Soviet education system. The author has analyzed the archival data that presents the statistical information regarding the number of primary schools both in the city and in countryside, the number of pupils who studied therein, the average number of pupils per one teacher in the urban and the rural school. In the given article the problems related to the preservation of the national schools, and the schools which the religious communities held for their own funds are elucidated. The content of the article is submitted by the extracts from the reports of that time period, and the extracts from plans on construction of new schools, in particular in the rural and remote areas of Transcarpathia. The changes in the educational sphere in first years of formation of Soviet power had the positive consequences such as the increasing of the number of the primary schools through construction of new schools, especially in the mountain areas, due to the repair the old school buildings, strengthening the material-technical base, etc. However, along with progressive phenomena in the schooling sphere were observed other negative phenomena such as the changing of the ideology and its influence on the contents of the primary education, on the realization of the rights of the ethnic minorities who lived on the Transcarpathian area, on the right to study in their native language, and more.

Key words: socio-economic background, primary school, Soviet period.